

HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYAT. HUQUQIY ONG TUSHUNCHASI, TARKIBIY ELEMENTLARI

Samadov Azizbek Alixon o'g'li

Buxoro yuridik texnikumi o'qtuvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19136212>

Annotatsiya. Mazkur maqolada huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalarining nazariy-huquqiy asoslari, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda o'zaro bog'liqligi kompleks tarzda tahlil etiladi. Xususan, huquqiy ongning mazmun-mohiyati, uning tarkibiy elementlari — huquqiy bilim, huquqiy qarashlar, huquqiy his-tuyg'ular va huquqiy xulq-atvor yo'nalishlari ilmiy jihatdan yoritib beriladi. Shuningdek, huquqiy madaniyatning shakllanish omillari, uning jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashdagi ahamiyati va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi roli ochib beriladi. Maqolada xalqaro tajriba va zamonaviy yondashuvlar asosida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ustuvor yo'nalishlari ko'rib chiqilib, bu borada samarali mexanizmlar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, huquqiy ong va huquqiy madaniyatning yuqori darajasi demokratik huquqiy davlatni barpo etishning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur ish huquqshunolar, tadqiqotchilar hamda amaliyotchi mutaxassislar uchun ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy bilim, huquqiy qarashlar, huquqiy ong tarkibi, huquqiy xulq-atvor, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati, demokratik davlat, huquqiy tarbiya, huquqiy tizim, huquqiy qadriyatlar, ijtimoiy ong, huquqiy islohotlar.

LEGAL CONSCIOUSNESS AND LEGAL CULTURE. THE CONCEPT AND STRUCTURAL ELEMENTS OF LEGAL CONSCIOUSNESS

Abstract. This article examines the theoretical and legal foundations of the concepts of legal consciousness and legal culture, as well as their role in the development of society and their interrelationship in a comprehensive manner. In particular, the essence of legal consciousness and its structural elements—legal knowledge, legal views, legal feelings, and orientations toward legal behavior—are analyzed from a scientific perspective. Furthermore, the factors influencing the formation of legal culture, its importance in ensuring the rule of law in society, and its role in the development of civil society are elucidated. The article also explores priority directions for enhancing legal consciousness and legal culture based on international experience and modern approaches, and proposes effective mechanisms in this regard. The findings of the study indicate that a high level of legal consciousness and legal culture constitutes an essential condition for building a democratic state governed by the rule of law.

This work is of scientific and practical significance for legal scholars, researchers, and practitioners.

Keywords: legal consciousness, legal culture, legal knowledge, legal views, structure of legal consciousness, legal behavior, rule of law, civil society, democratic state, legal education, legal system, legal values, social consciousness, legal reforms.

Huquqiy ong bilan bog'liq masalalarni o'rganishda, eng avvalo, «ong» va «ijtimoiy ong» kabi kategoriyalarning mohiyatini anglash zarur. Ong deganda oddiy ruhiy in'ikos emas, balki ijtimoiy rivojlangan inson tomonidan voqelikni ruhiy aks ettirishning oliy shakli tushuniladi.

Ongga tegishli belgilardan uning quyidagi ta'rifi kelib chiqadi: ong faqat shaxsgagina xos bo'lgan, miyaning til va nutq yordamida voqelik aksini umumlashtiradigan, maqsadga muvofiq, konstruktiv hamda ijodiy namoyon bo'ladigan oliy funksiyadir.

Ong, shuningdek kishining ruhiy, siyosiy, falsafiy nuqtai nazarlari, diniy, badiiy qarashlarining ham majmui hisoblanadi. Ijtimoiy ong deganda mana shular tushuniladi. O'z navbatida, ijtimoiy ongning turli shakllari mavjud bo'lib, kishilar ular yordamida ijtimoiy va tabiiy borliqni o'rganadi. Shu jihatdan olganda, tegishli adabiyotlarda siyosiy, axloqiy, estetik, diniy, huquqiy ong shakllari ajratib ko'rsatiladi. Huquqiy ong ijtimoiy ongning shakllaridan biridir. Ayni paytda ijtimoiy ongning shakli sifatida huquqiy ong ham unga xos bo'lgan barcha xususiyatlarga ega. Huquqiy ongni ijtimoiy ongning boshqa sohalari (siyosiy, axloqiy, estetik va boshqalar)ga nisbatan o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, huquqiy ong insonlarning ijtimoiy hayotning yuridik ahamiyatli hodisalar (amaldagi qonunchilik, yuridik amaliyot, insonlar va fuqarolarning huquq va erkinliklari)ga oid baholovchi ruhiy munosabatini ifodalovchi huquqiy tasavvurlari, qarashlari, g'oyalari, hislari, hayajonlari majmui sifatida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, huquqiy ong fuqarolarning huquqiy ijtimoiylashuvi jarayonlari natijalarini, jamiyatda qonuniylik va huquqiy tartibot holatini, joriy huquq tizimining alohida qismlarini yoki to'laligicha o'zini o'zgartirishga bo'lgan ehtiyojni o'zida ifoda etadigan hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, u huquq ijodkorligi va huquqni qo'llash amaliyotining muhim ko'rsatkichi vazifasini bajaradi.

Huquqiy ong - bu ijtimoiy ongning shakllaridan biri bo'lib, kishilarda huquqqa, qonunchilikka, huquq tartibotga va boshqa huquqiy hodisalarga nisbatan bo'lgan g'oyalar, his-tuyg'ular, tasavvurlar yig'indisidir. Huquqiy ong tarkibiga to'rtta baholash bilan bog'liq munosabat kiradi. Bular - huquq va qonun hujjatlari (uning prinsiplari, shakllari, institutlari)ga nisbatan; atrofda g'ilarning huquqiy xatti-harakati (masalan, jinoyatchilik, davlat hokimiyati tuzilmalarining o'zaro munosabatlari xususiyati) ga nisbatan; huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ularning faoliyatiga nisbatan; o'zining huquqiy xatti-harakatiga nisbatan munosabatdir. Huquqiy ong, birinchidan, huquqning jamiyat ehtiyojlarini ifodalovchi manbaidir; ikkinchidan, huquqni ijtimoiy voqelikka tatbiq etishning zarur omillaridan biridir; uchinchidan, shaxslarning xulq-atvori huquq normalariga qay darajada mos kelishini tushunib olishga ko'maklashadi, baholash vositasi sifatida xizmat qiladi. Huquqiy ongning asosiy tarkibiy elementlari: huquqiy ruhiyat (psixologiya) va huquqiy mafkura (ideologiya).

Huquqiy ruhiyat (psixologiya) - bu alohida ijtimoiy guruh, shaxs yoki butun jamiyatda stixiyali ravishda vujudga keladigan huquqiy tuyg'ular, hissiyotlar, kayfiyatlar, fikrlar yig'indisidan iborat bo'lgan huquqiy ongning tarkibiy elementi. Huquqiy ruhiyat jamiyatdagi mavjud huquqiy muhitning bevosita ta'siri ostida vujudga keladi va huquqiy ongning boshlang'ich pog'onasi hisoblanadi. Shaxs huquqiy ongining aynan shu darajasidan huquqiy reallikni anglash, u bilan dastlabki tanishuvi boshlanadi.

Huquqiy mafkura - bu muayyan ijtimoiy guruhlarning, jamiyatning huquqiy qarashlari, g'oyalari, tasavvurlari va talablarining ilmiy tizimlashtirilgan ifodasidir. Huquqiy mafkura g'oyalar, konsepsiyalar, huquqiy tamoyillar, huquqni rivojlantirish istiqbollari baholash, huquqiy aktlarni qabul qilishning maqsadlari, vazifalari ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Huquqiy ong subyektlariga ko'ra individual-huquqiy ong, guruh-huquqiy ong, ijtimoiy-huquqiy onglarga tasniflash mumkin. Individual huquqiy ong - bu har bir shaxs, alohida insonga xos huquqiy bilimlar, baholar, hissiyotlar va tuyg'ular majmui hisoblanadi. Har bir inson turli bilish qobiliyati, shaxsiyatining turli psixologik ko'rinishlari oqibatida amaldagi huquqni o'zicha qabul qiladi, uni baholaydi, qonuniy yoki qonunga zid ravishda xatti-harakat qilish istagini bildiradi.

Individual huquqiy ong fuqarolar tomonidan yuridik ahamiyatga molik xatti-harakatlar sodir etilganda, huquq va erkinliklar amalga oshirilganda, qonuniy manfaatlar himoya qilinganda, turli ko‘rinishdagi huquqiy hujjatlar tayyorlashda namoyon bo‘ladi. Alohida ijtimoiy guruhlarning huquqiy ongi ko‘p jihatdan moddiy va ma‘naviy ne‘matlarni ishlab chiqishda ishtirok etishiga, ushbu ne‘matlarni taqsimlash va iste‘mol qilish usullariga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi. Ijtimoiy qatlam va sinflarning ijtimoiy huquqiy ongi faol hayotda jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar tomonidan qabul qilinadigan murojaatnoma, deklaratsiya, dasturlarda, normativ-huquqiy hujjatlarda, ijtimoiy qatlam, sinf mafkurachilarining ilmiy va ilmiy-ommabop nashrlarida, ommaviy axborot vositalarida e‘lon qilish orqali va boshqa shakllarda namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy huquqiy ong - bu jamiyat yoki uning alohida ijtimoiy tabaqalari, sinflari tomonidan ilgari suriladigan huquqiy tasavvurlar, tamoyillar, tushunchalar, nazariyalar, hissiyotlar yig‘indisidir. Hozirgi jamiyatning asosiy huquqiy tamoyillari sirasiga mavjud imkoniyatlardan foydalangan holda inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ijodiy va boshqa faoliyat turlarining teng huquqliligi, insonparvarlik, erkinlik, huquq ustuvorligini tan olish kabilarni kiritish mumkin. Huquqiy ong saviyasiga, ya‘ni darajasiga ko‘ra, odatiy huquqiy ong, ilmiy huquqiy ong, professional (kasbiy) huquqiy onglarga tasniflanadi. Odatiy huquqiy ong bevosita kishilarning hayotiy shartsharoitlari, ularning hayotiy tajribalari asosida shakllanadi. Unda ruhiy elementlar, ya‘ni hissiyot, ehtiroslar muhim rol o‘ynaydi. Professional (kasbiy) huquqiy ong - huquqshunoslar, ya‘ni maxsus yuridik ma‘lumot va tayyorgarlikning amaliy tajribasi talab qilinadigan kasb egalarining huquqiy ongidir. Huquqshunoslar uchun huquqiy bilimlarga ega bo‘lish muhim ahamiyatga ega. Ushbu bilimlar fuqarolar darajasidan ancha yuqori bo‘lishi, huquq tamoyillari va normalari yuzasidan ma‘lumotlarning ko‘lami, teranligi, rasmiylashtirilgan mohiyati bilan ajralib turishi, eng muhimi, ular shu bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatiga ega bo‘lishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: Adolat, 2007. 916 b.
2. Islamov Z.M. Teoriya gosudarstva i prava (Chast 1. Teoriya gosudarstva). Uchebnik. – T.: TGYuU, 2013. – 325 s.
3. Lazarev V.V., Lipen S.V., Saidov A.X. Teoriya gosudarstva i prava: Uchebnik. Pod red. akad. Abduraxmanova K.X. – M.: Ros. ekon. akad., 2008. 620 s.
4. Odilqoriev X.T., Tulteev I.T. va boshq. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / Prof. X.T.Odilqoriev tahriri ostida. – T.: Sharq, 2009. – 592 b.
5. Odilqoriev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2018. – 528 b.
6. Davlat va huquq nazariyasi / Mas‘ul muharrir M.Axmedshaeva. Darslik. –Toshkent: TDYuU, 2019. – 240 b. (Yuridik kollejlarda uchun).